

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 349.6

ЄРМАКОВ Ю.О.

**ОСОБИ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ОПЕРАТИВНИЙ ІНТЕРЕС
В ПРОЦЕСІ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАДР**

Метою статті є виокремлення та надання характеристики осіб – носіїв оперативно значимої поведінки, які становлять інтерес з точки зору протидії кримінальним правопорушенням, що вчинюються у сфері використання та охорони надр. У статті надано класифікацію осіб, які є об'єктами оперативного пошуку за критеріями відповідно до потреб практики оперативно-розшукової діяльності (в залежності від рівня функціональності з точки зору участі (можливості) у вчиненні кримінальних правопорушень; суб'єктний в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр; цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку. Зазначено, що з точки зору оперативного інтересу ці особи мають різний рівень оперативно-розшукової зацікавленості: особи, які інформацію отримали внаслідок виконання своїх службових обов'язків (оскільки з ними можна взаємодіяти на постійній основі); особи, які виконують свої обов'язки або живуть за рахунок лісу та використання землі (епізодичні контакти); особи з числа технічного персоналу суб'єктів надрокористування та особи, які приймають участь у незаконній діяльності, але виконують другорядні функції (і можуть бути необізнаними з незаконністю своїх дій). Зроблено висновок, що особи, які є об'єктами оперативного пошуку, становлять оперативний інтерес за критеріями, що класифіковані відповідно до потреб практики оперативно-розшукової діяльності (а саме: в залежності від рівня функціональності з точки зору участі (можливості) у вчиненні кримінальних правопорушень; суб'єктний в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр; цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку.

Ключові слова: використання та охорона надр, кримінальні правопорушення, оперативний пошук, об'єкти, особи, оперативний інтерес.

The purpose of the article is to identify and provide a description of persons – carriers of operationally significant behavior that are of interest in terms of combating criminal offenses committed in the field of use and protection of subsoil. The article provides a classification of persons who are objects of operational search by criteria in accordance with the needs of the practice of operational and investigative activities (depending on the level of functionality in terms of participation (opportunity) in committing criminal offenses; subjective depending on the position). which facility is operated by the person

where the extraction is carried out, extraction control, mining activities, subsoil or environmental protection) and / or role in preparation for the commission of a criminal offense in the field of subsoil use and protection; It is noted that from the point of view of operational interest these persons have different levels of operative-search interest: persons who received information as a result of performance of the official duties (as it is possible to interact with them on a constant basis); who perform their duties or live off forests and land use (episodic contacts); persons from among the technical staff of the subsoil use entities and persons who take part in illegal activities, but perform secondary functions (and may be unaware of the illegality of their actions). It is concluded that persons who are objects of operational search are of operational interest according to the criteria classified according to the needs of operational and investigative activities (namely: depending on the level of functionality in terms of participation (opportunities) in committing criminal offenses ; subject depending on the position (at which the person operates, where the extraction, control over extraction, permitting activities for mining, protection of the subsoil or the environment) and / or role in preparation for the commission of a criminal offense in sphere of use and protection of subsoil, targeted in terms of efficiency of use in the process of operational search.

Key words: *subsoil use and protection, criminal offenses, operative search, objects, persons, operative interest.*

Постановка проблеми. Завдання оперативних працівників – виявлення фактів вчинення певною особою злочинних дій (тобто, конкретних дій, за які передбачені певні санкції), в процесі вирішення якого ними здобувається первинна оперативна інформація, що в подальшому підлягає перевірці з метою визначення в діях певної особи ознак конкретного кримінального правопорушення. Тому оперативні працівники повинні мати знання щодо кримінально – правових ознак таких осіб, які дозволяють їх позиціонувати як об'єкти оперативного пошуку конкретного кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує ряд наукових розробок присвячених вивченню різних категорій осіб з криминогенною поведінкою, їх видам, психологічним якимостям, особливостям злочинної поведінки тощо. Вагомий внесок у вивчення досліджуваної проблеми зробили такі вчені, як В. І. Василичук, Л. Ф. Гула, С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук, О. О. Шаповалов та інші. Питання виявлення осіб з криминогенною поведінкою у сфері надкористування розглядалися з точки зору протидії незаконному обігу дорогоцінних металів та каміння (Ю. А. Казанцев), видобутку бурштину (А. С. Вербієць), його незаконного обігу (Л. С. Хмуровська), але у вузькому аспекті без врахування особливостей функціонування всієї сфери використання та охорони надр та її окремих суб'єктів. Тобто, частково особи, які становлять оперативний інтерес вже досліджувались, але без врахування можливості їх класифікації як об'єктів оперативного пошуку кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони надр.

Метою статті є виокремлення та надання характеристики осіб – носіїв оперативно значимої поведінки, які становлять інтерес з точки зору протидії кримінальним правопорушенням, що вчинюються у сфері використання та охорони надр.

Вклад основного матеріалу. До основного об'єкту оперативного пошуку ми відносимо осіб, які становлять оперативний інтерес. Науковці, які досліджували процес позиціонування осіб як об'єктів пошуку, обирали різні способи їх класифікації: в залежності від доступу до предметів злочину; від посади, яку особа займає; від відношення до державної служби та обов'язків, які особа виконує; від виду діяльності; від етапу діяльності тощо. Ю.А. Казанцев для класифікації зазначених осіб обрав критерій функціональності, а саме: особи, які вчинюють розкрадання дорогоцінних металів та каміння; постачальники сировини для їх виробництва; особи, які виїжджають у місця видобутку і скуповують там сировину; посередники; перекупники; виробники – ювеліри; реалізатори [1, с. 152]; М.Г. Максименцев обирає декілька критеріїв: за особливістю мотиваційного комплексу злочинної діяльності [2, с. 110-113], а також за функціями у злочинній групі, яка спеціалізується на незаконному видобуванні корисних копалин («адміністративне ядро», мережеві «контролери-модератори», група «фізичної підтримки», нелегальні старателі [3, с. 212-214]; Але, на нашу думку, такий підхід виправданий для виокремлення осіб – носіїв оперативно-значимої поведінки, як елементу оперативно розшукової характеристики, але для осіб, як об'єктів оперативного пошуку необхідна інша класифікація. При виокремленні осіб,

як об'єктів оперативного пошуку, необхідно враховувати особливості, притаманні саме сфері використання та охорони надр – наприклад, такі кримінальні правопорушення вчинюються ОЗУ, що здійснюють незаконний видобуток, використовуючи корупційні зв'язки з посадовими особами державних органів (що повинні контролювати легальний видобуток), але до кримінальної відповідальності притягаються, в основному, особи, що знаходяться на нижньому рівні злочинної піраміди або одинаки, які не мають відповідних контактів в контролюючих органах та не мають можливості прикрити «тіньовий» видобуток легальною діяльністю в тій же сфері [1, с. 151].

Враховуючи зазначене, ми класифікуємо осіб, які становлять оперативний інтерес за критеріями, що найбільш наближені до потреб теорії та практики оперативно-розшукової діяльності.

Перший критерій класифікації ми визначаємо в залежності від рівня оперативної зацікавленості, адже не всі особи в однаковому ступені цікаві для оперативних працівників:

- перший рівень – особи, які за своїми професійними функціями мають можливість вчинити кримінальні правопорушення у сфері використання та охорони надр, тобто які є потенційними злочинцями, внаслідок певних навиків та вмінь (чи обізнаності з певними фактами), або певних дій (на момент здійснення пошукових заходів), а саме: особи, які раніше працювали на підприємствах надровидобування та набувши досвід роботи, відповідні навички та кваліфікацію звільнились за власним бажанням; наймані працівники, які самі займаються видобувною діяльністю використовуючи обладнання підприємств, установ та організацій, де вони працюють;

- другий рівень – особи, яких внаслідок законодавчих обмежень можна віднести до об'єктів пошуку (а саме: особи, які не мають права здійснювати видобуток корисних копалин; особи, які не мають права взагалі одержати дозвіл на видобуток корисних копалин без зміни свого правового статусу (оскільки в ряді випадків український законодавець вказує на те, що надрокористування дозволено здійснювати лише юридичними особам певних організаційно-правових форм);

- третій рівень – особи, які мають можливість вчинити кримінальні правопорушення у сфері використання та охорони надр, а також мають відповідні соціально-кримінологічні особисті характеристики (а саме: особи, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушення у сфері використання та охорони надр (судимість яких у встановленому законом порядку була погашена); особи які проходять по матеріалах кримінальних, цивільних або адміністративних проваджень, пов'язаних із незаконним видобутком корисних копалин; особи, які у встановленому законом порядку були позбавлені свідцтва про державну реєстрацію або дозволу на надрокористування за систематичні порушення ліцензійних вимог [4, с. 54];

- четвертий рівень – особи, які незаконно видобувають корисні копалини, не розуміючи незаконність своїх дій;

- п'ятий рівень – особи, які мають можливість вчинити кримінальне правопорушення, мають відповідні характеристики і побічні дані «вказують» на їх приналежність до злочинної діяльності (наприклад, стиль життя не відповідає офіційним прибуткам, або відносно яких були початі кримінальні провадження (припинені за не реабілітуючих обставин); особи, які вчинюють дії по підготовці до вчинення кримінальних правопорушень (придбання обладнання, комплектуючих, підбір персоналу тощо); особи, які мають відповідний правовий статус або займають посаду, компетенція якої передбачає вчинення певних дій (невиконання яких свідчить про вчинення кримінальних правопорушень).

Другий критерій класифікації – суб'єктний, осіб якого, як об'єкт пошуку, ми розглядаємо в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр:

– службові особи, які мають спеціальний правовий статус у сфері видобування та охорони надр (в акті гірничого відводу обов'язково зазначається особа, якій він надається);

– службові особи, до функцій яких відносяться контроль за використанням та охороною надр, розглядаються у двох варіантах: які забезпечують незаконний видобуток (дозвільні органи у сфері видобування та охорони надр) та ті, які за своїми посадовими обов'язками повинні перешкоджати незаконному видобутку корисних копалин та забезпечувати охорону природного середовища);

– особи, які займають «криміногенні» посади на підприємствах (різної форми власності, що діють у сфері видобування та охорони надр);

– особи, які мають відповідну геологічну та гірничотехнічну освіту і здійснюють розвідку родовищ корисних копалин;

особи, які безпосередньо здійснюють видобуток корисних копалин (розглядаються наступні варіанти: місцеві мешканці, які здійснюють незаконний видобуток не будучи обізнаними з незаконністю своїх дій; місцеві мешканці, які цілеспрямовано здійснюють незаконне видобування, об'єднуючись у злочинні групи; особи, які навмисно приїжджають у місця розташування родовищ корисних копалин з метою незаконного видобутку у вигляді злочинного промислу; особи, які є «емісарами» злочинних угруповань і організують незаконний видобуток корисних копалин із залученням як місцевих мешканців, так і прибулих членів ОЗУ);

особи, які є керівниками суб'єктів господарювання, що мають дозвіл на видобуток корисних копалин, але є слабо обізнаними у специфіці діяльності підприємства, недостатньо компетентні з питань спеціального надрокористування, але з відповідними адміністративно-господарськими, організаційно-розпорядчими повноваженнями (такі особи приймають рішення про вчинення кримінального правопорушення не самостійно, а в результаті неформальної вказівки з боку інших осіб, які сприяли зайняттю нею посади на підприємстві і здатні вплинути на її «трудова» кар'єра, в низці випадків – без чіткого усвідомлення деталей (обсягів, видів, місць) злочинного надрокористування) [3, с. 203].

Третій критерій класифікації – цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку:

- особи, які безпосередньо не беруть участі у незаконному видобутку корисних копалин, але сприяють їх подальшій реалізації, тобто, забезпечують мету злочинної діяльності – отримання прибутку. На думку експертів Інтерполу, саме кінцеві споживачі становлять найважливіший елемент у кримінальному ланцюгу поставок корисних копалин, оскільки варіюються від ювелірних підприємств до державних енергетичних компаній, саме вони в кінцевому рахунку підживлюють злочинність у сфері надрокористування, формуючи високий попит на нелегальні корисні копалини та погоджуючись платити за них високі ціни [5]. В Україні – це особи, які спеціально виїжджають в район видобутку і переробки з метою скуповування краденої сировини [6, с. 10-11] (деякі з цих осіб з цією метою оформлюються на другорядні роботи на рудники, гірничо-збагачувальні фабрики, нерідко ці особи мають спеціальні знання в ювелірних справах і володіють навичками переробки корисних копалин);

- особи, які можуть володіти інформацією про вчинення кримінального правопорушення, які в свою чергу розподіляються на наступні категорії: представники ЗМІ, в тому числі спеціально підготовлені журналісти, які здійснюють журналістські розслідування щодо порушень у сфері надрокористування, охорони надр, екології [7, с. 262];

- представники громадських об'єднань або місцеві мешканці які надають правоохоронним органам потрібну інформацію про ті чи інші місця незаконного видобутку та коло осіб, причетних до такої незаконної діяльності;

- посадові або інші офіційно працюючі особи, які повідомили про факти незаконного видобутку. До них належать: працівники відповідних контрольно-наглядових органів, яким стало відомо про незаконний видобуток, які виявили небезпеку для довкілля, працівники Управління земельних ресурсів; особи, які приймали в обстеженні земельних ділянок тощо; власники земельних ділянок; особи, які виконували роботи пов'язані з видобуванням корисних копалин, матеріально-відповідальні особи, які приймали до складських приміщень корисні копалини, водії транспортних засобів тощо [8, с. 27]. З точки зору оперативного інтересу ці особи мають різний рівень оперативно-розшукової зацікавленості: особи, які інформацію отримали внаслідок виконання своїх службових обов'язків (якщо це працівники контролюючих органів, необхідно розглядати можливість їх участі у злочинній діяльності); якщо це особи, які виконують свої обов'язки або живуть за рахунок лісу та використання землі, а саме: фермери, лісники, єгері, збирачі грибів та ягід (можуть мати власну зацікавленість в «усуненні конкурентів»), технічний персонал суб'єктів надрокористування (які можуть бути обізнаними або не обізнаними з незаконністю своєї діяльності); осіб, які приймають участь у незаконній діяльності, але виконують другорядні функції.

При цьому необхідно врахувати, що існує значна відмінність між особами, які приймають участь у незаконній діяльності та особами, які організують таку діяльність, тобто, робітники можуть і не знати, що приймають участь у незаконному видобуванні (вважаючи, що виконують свої обов'язки). В такій ситуації завданням оперативного працівника є: в процесі пошукової діяльності встановити осіб, які усвідомлюють незаконність своїх дій (і які в подальшому можуть

бути притягнуті до відповідальності) та осіб, які не усвідомлюють, що займаються незаконною діяльністю (і які в подальшому можуть визнаватися свідками тощо) [341, с. 82].

Висновки. Таким чином, особи, які є об'єктами оперативного пошуку, становлять оперативний інтерес за критеріями, що класифіковані відповідно до потреб практики оперативно-розшукової діяльності (а саме: в залежності від рівня функціональності з точки зору участі (можливості) у вчиненні кримінальних правопорушень; суб'єктний в залежності від посади (на якому об'єкті діє особа, де здійснюється видобуток, контроль за видобутком, дозвільна діяльність щодо видобутку корисних копалин, охорона надр або навколишнього середовища) та/або ролі під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення у сфері використання та охорони надр; цільовий з точки зору ефективності використання в процесі оперативного пошуку.

Список використаних джерел:

1. Казанцев Ю.А. Методика виявлення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом дорогоцінних металів : збірник матеріалів науково-теоретичної конференції «Проблеми підвищення ефективності державного управління в правоохоронній діяльності» (Київ, 10 вересня 2006 р.). К., Академія управління, 2006. С. 151-156.
2. Максименцев М. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, передбачені статтею 240 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 110-113.
3. Максименцев М. Г. Кримінологічні засади протидії злочинності у сфері надрокористування: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2019. 498 с.
4. Макаренко О. Ю. Поняття та основні риси правозастосовчої практики в сфері охорони надр України. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 46-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eure_2013_1_11.
5. Strategic Report : Environment, Peace and Security A Convergence of Threats. *International Criminal Police Organization, UN Environment*. URL: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Environmental-crime/Resources> (дата звернення: 02.11.2018).
6. Самойлов В.Г. Предотвращение и раскрытие хищений драгоценных металлов и минералов : лекція. М., ВШ МВД РСФСР, 1962. 34 с.
7. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Х.: Діса плюс, 2015. 528 с.
8. Методичні рекомендації щодо виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил охорони надр (ст. 240 КК України) / №13/3-1671 К. : ГСУ МВС, 2004. 31 с.
9. Руденко О. О. Ніколаюк С. І., Никифорчук Д. Й. Незаконна господарська діяльність, засоби запобігання та викриття : наук.-практ. посіб. К. : КНТ, 2009. 160 с.